

Тетяна ЛОГВИНЕНКО,
*докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри
соціальної педагогіки та корекційної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

СУТЬ ПОНЯТЬ «ОПІКА» ТА «ПІКЛУВАННЯ» У ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У сучасних наукових джерелах поняття «опіка» має багатозначний, різноаспектний характер: опіка над дітьми, над самотніми людьми, молоддю, хворими та іншими категоріями осіб, особливо тими, котрі в силу різних причин опинилися у несприятливих, складних життєвих обставинах.

Необхідно зазначити, що поняття «опіка» й «турбота» широко використовуються у повсякденному вжитку, тому їхнє значення потрібно відрізняти від професійних термінів з теорії опіки.

У різні історичні періоди розвитку педагогічної та соціально-педагогічної теорії і практики поняття «опіка» та «підклування» змінювалося, набувало оновленого, розширеного змісту (турбота, догляд, підклування, заступництво, доброзичливе, толерантне ставлення тощо). Обґрунтовувались ідеї та поширювались і зміцнювались традиції гуманного, бережного ставлення до немічних, обездолених людей, а особливо до дітей як найбільш беззахисних серед них.

Наукові засади опікунсько-виховної системи, що ґрунтувалася на ідеях добра, любові до рідного краю, рідної мови, справедливості та порядності розвивав у своїх працях та педагогічній діяльності В.О. Сухомлинський. Він знайшов розв'язання теоретичних проблем опіки і виховання дітей, обґрунтував і апробував власну авторську виховну концепцію, яка ґрунтується на принципах гуманізму, індивідуалізації, педагогічного оптимізму, людиноцентризму та кордоцентризму, а також на вірі в обдарованість кожної дитини.

У найбільш широкому розумінні термін «опіка» використовується для означення допомоги, захисту, охорони, запобігання, кожне з яких має різну мету і способи застосування. Держава та громадські об'єднання в Україні особливу увагу звертають на здійснення опіки над дітьми-сиротами.

Упродовж останнього десятиліття значні зусилля дослідників спрямовуються на вивчення питань опіки, підтримки та психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку, а також на надання допомоги дітям і молоді з числа внутрішньо переміщених осіб. Опіка тісно пов'язується з виховним впливом на особистість, з корекційно-реабілітаційною діяльністю та підтримкою. Саме ці обставини актуалізували потребу в аналізі й уточненні змісту ключових для соціальної педагогіки завдань.

Треба також наголосити на тому, що досить часто у теоретичних підходах трапляється термінологічна плутанина, яка негативно впливає в подальшому на якість нормативних документів, зокрема виконавчих розпоряджень, що стосуються функціонування системи опіки над дітьми.

З огляду на зазначене закономірним є посилення уваги вчених і педагогічної громадськості до проблем опіки й опікунсько-виховної діяльності. Ними констатується потреба в уточненні та коригуванні змісту понять «опіка», «опікунська діяльність», «опікунсько-виховна діяльність».

Сучасні науковці здійснюють порівняльний аналіз понять «опіка» і «виховання», розкривають спільне, що їх об'єднує та виокремлюють особливості, які їх суттєво відрізняють. Про спільні та відмінні риси процесів опіки та виховання у своїх наукових працях веде мову І.Є. Курляк. Вона наголошує на тому, що «...опіка та виховання є різними, але надзвичайно тісно пов'язаними між собою процесами» та зауважує, що незважаючи на різні причини та прояви «...опіка і виховання пов'язані між собою як два основні чинники розвитку людини» [2, с. 111]. Дослідниця зазначає, що «...цінності опіки та виховання є дуже близькими між собою за змістом» [2, с. 114].

Так, Г.М. Лялюк, аналізуючи суть понять «опіка» констатує, що у

визначенні поняття можна виділити декілька підходів: юридично-педагогічний, етимологічний та соціально-педагогічний [3, с. 14].

Звертаючись до розгляду дефініції «опіка та піклування», дослідниця наводить приклад визначення авторів Л. Коваль, І. Звереві і С. Хлебик, які розглядають їх як «вид соціальних послуг спеціально-уповноважених органів держави, соціальних служб для молоді і громадян, спрямованих на виховання неповнолітніх, які внаслідок смерті батьків чи позбавлення батьківських прав, хвороби та з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також повнолітньої молоді, яка за станом здоров'я не може здійснювати свої права і виконувати покладені на неї обов'язки» [3, с.15].

Спробу класифікувати види та форми опіки й опікунської діяльності здійснює у своєму дослідженні О.Є. Карпенко, пропонуючи такий поділ за певними показниками :

- середовищем, в якому відбуваються опікунські дії – повна, часткова ;
- функцією інстанції, яка виконує дію – виховна опіка творчого характеру, компенсаційна, доповнювальна та спеціальна ;
- тривалістю здійснення – довготривала, короткотривала, постопіка;
- зв'язком з видами виховання – сімейна, соціальна, релігійна (конфесійна), корекційно-адаптаційна опіка;
- суб'єктами опікунської діяльності – державна, громадська опіка;
- характером опікунсько-виховних взаємин – гуманістичний, тоталітарний;
- формою здійснення – колективна, групова, індивідуальна;
- ступінь новизни – традиційна, інноваційна форми опіки [1].

Наголошуючи на важливості опікунської діяльності у сучасних умовах стосовно різних категорій осіб, науковці звертають увагу на те, що в окремих країнах, наприклад у сусідній Польщі, цей вид професійної діяльності зумовив появу окремої галузі соціальної педагогіки – «опікунська педагогіка», яка успішно розвивається в останні десятиліття не тільки як самостійний напрям педагогічної теорії, а і як окрема педагогічна спеціальність [1; 2].

В умовах сьогодення гостро постає проблема впровадження інноваційних підходів з метою надання професійної допомоги дітям-сиротам та іншим категоріям дітей і молоді, які опинились у несприятливих умовах. Це актуалізує вивчення позитивного досвіду вітчизняних та зарубіжних фахівців соціально-педагогічної сфери з реалізації завдань опіки, піклування, супроводу та підтримки дітей і молоді які опинились у складних життєвих обставинах.

Аналіз сучасних вітчизняних і міжнародних наукових досліджень з цього питання, узагальнення одержаних дослідницьких матеріалів щодо сутності окресленого явища дає підстави для висновку, що поняття «опіка над дітьми» доцільно розглядати в двох аспектах: найбільш широкому та вузькому.

У широкому значенні – це створення для дітей всіх необхідних умов із задоволення їхніх щоденних життєвих потреб, забезпечення потрібної дитині соціально-терапевтичної допомоги опікунсько-виховними та освітніми установами, відповідальність дорослих за долю тих, хто цю допомогу отримує.

У вузькому розумінні – це діяльність дорослих, спрямована на задоволення базових потреб дітей, які опинилися у скрутній життєвій ситуації, створення психолого-педагогічних умов для формування особистості.

Усебічний аналіз джерельної бази із визначеної проблеми дав підстави стверджувати, що поняття «опіка над дітьми» посідає важливе місце у філософській, історичній, соціологічній, юридичній, соціально-педагогічній і психологічній науках. Відбувається уточнення, розширення та переосмислення змісту поняття, здійснюються системні дослідження, узагальнення та запровадження у практику соціально-педагогічної діяльності сучасного вітчизняного та міжнародного досвіду опіки та піклування над дітьми, здійснення соціально-педагогічного і психологічного супроводу та корекційно-реабілітаційної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : історико-педагогічний аспект: монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 658 с.
2. Курляк І.Є. Опіка та виховання : інтегративно-аксіологічний підхід. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Випуск 44. С. 110–114.
3. Лялюк Г.М. Теоретико-методологічне обґрунтування опікунсько-виховної діяльності як соціально-педагогічного явища. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 11. Т. 2. С. 12–18.